

Ewelina Cieciera

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny

Wpływ metody harcerskiej na funkcjonowanie społeczne dzieci niepełnosprawnych

The influence of scout method on the social functioning of disabled children

Streszczenie: Wszechstronna metoda harcerska pozwala na kompleksowe wychowywanie młodego człowieka, uczy współpracy w grupie, tolerancji, akceptacji, a także radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Celem badań była ocena skuteczności metody harcerskiej w społecznym funkcjonowaniu dzieci niepełnosprawnych w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Pawła II w Sokołowie Podlaskim.

Słowa kluczowe: harcerstwo, metoda harcerska, niepełnosprawność intelektualna

Abstract: The scout method is versatile, it allows to bring up a young person in a complex way, it teaches the cooperation within a group as well as tolerance, acceptance and coping with difficult situations.

Keywords: scouting, scouting method, mental disability

1. Metoda harcerska w teoretycznym ujęciu

Charakterystyka metody harcerskiej

Harcerstwo jest organizacją wychowawczą, która wspiera wszechstronny rozwój młodego człowieka, ale również kształtuje charakter poprzez stawianie wyzwań. W swojej historii ruch harcerski wyodrębnił własny system wychowawczy, który przede wszystkim opiera się na prawie harcerskim. „Harcerstwo jest jednocześnie zjawiskiem bardzo interesującym jako organizacja i system wychowawczy. System, który ukształtował się na początku ubiegłego wieku i obecnie wkracza w nową erę społeczeństwa informacyjnego”¹. Początki harcerstwa sięgają przełomu XIX i XX wieku i nawią-

¹ Miłkowska G., Stech K. (red.), 2011, *Na tropie harcerskiej metodyki - 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra, s. 15.

zują do skautingu brytyjskiego generała Roberta Baden-Powella, według którego jest to ruch pedagogiczny realizowany w formie organizacji dziecięcej i młodzieżowej. Jest dobrowolny, apolityczny i otwarty dla wszystkich bez względu na wyznanie. Skauting za swój główny cel stawia rozwój ludzi młodych, aby w pełni mogli wykorzystywać swój potencjał intelektualny, duchowy, fizyczny oraz społeczny jako odpowiedzialni obywatele i członkowie wspólnot lokalnych. Skautowy ideał wychowania został zawarty w prawie, które obejmuje dziesięć zasad²:

1. Na honorze skauta można polegać.
2. Skaut jest lojalny wobec swojego króla, swojego kraju, swych skautmistrzów, rodziców, pracowników i podwładnych.
3. Obowiązkiem skauta jest być pożytecznym i nieść pomoc bliźnim.
4. Skaut jest przyjacielem wszystkich, a bratem każdego innego skauta, bez względu na to, do jakiej należy on klasy społecznej.
5. Skaut jest rycerski.
6. Skaut jest przyjacielem zwierząt.
7. Skaut słuca poleceniom swoich rodziców, swego zastępowego i drużynowych bez zastrzeżeń.
8. Skaut uśmiecha się i pogwizduje we wszystkich trudnych okolicznościach.
9. Skaut jest oszczędny.
10. Skaut jest czysty w myśli, słowach i uczynkach.

Z powyższych treści wynika, że skautowy model wychowania oparty jest na kształtowaniu postawy gentelmana, człowieka odpowiedzialnego, opanowanego, samodzielnego oraz wytrwałego w dążeniu do określonego celu. Bardzo ważne miejsce zajmuje patriotyzm, poszanowanie prawa, dyscyplina oraz lojalność i religia.

Okolo 1910 r. na ziemie polskie dotarł nowy ruch młodzieży - skauting. Największe zasługi w przeszczepieniu skautingu na grunt polski miał Andrzej Juliusz Małkowski, który polskie harcerstwo starał się ściśle wzorować na angielskim skautingu. Jednak w wizji ideału wychowawczego swoje miejsce znalazły również tradycje i hasła niepodległościowe, potrzeba walki o wolność oraz patriotyzm. Andrzej Małkowski określał harcerstwo następująco: „Harcerstwo plus skauting równa się niepodległość”³. Prekursorem

² Kamiński A., 2001, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, wyd. Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Warszawa, s. 17.

³ Miłkowska G., Stech K. (red.), 2011, *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra, s. 15.

metody harcerskiej w Polsce był Aleksander Kamiński, który za podstawę tej metody uznał zainteresowania, które powinny być punktem wyjścia do pracy z dziećmi i młodzieżą. A. Kamiński mówiąc o zainteresowaniach nawiązywał do Roberta Baden-Powella, który o zainteresowaniach pisał: „Jeśli chcecie zdobyć wpływ na chłopców, podobni jesteście rybakowi, który chce złowić rybę. Jeśli jako przynęty użyjesz czegoś, co lubicie sami, nie złowicie wiele. Trzeba użyć jako przynęty tego, co lubi ryba”⁴. Świadczy to o tym, że powinniśmy trafiać w zainteresowania wychowanków stanowiące wewnętrzną potrzebę poznania czegoś, bez której nie jest możliwy rozwój intelektualny. Rozróżnić należy zatem zaciekawienia i zainteresowania. Te drugie mają charakter trwałe oraz przejawiają się znacznym natężeniem, co umożliwia zdolność do długotrwałego skupienia uwagi. Zaciekawienie cechuje natomiast powszechność i przelotność. Praca wychowawcza będzie wówczas skuteczna, gdy u jej fundamentów znajdują się takie elementy, jak: trwałe zainteresowania, ewentualnie zaciekawienia, aby stały się punktem wyjścia do ukształtowania się trwałego zainteresowania. Aleksander Kamiński wyróżnił pięć składników metody harcerskiej: „gra, zastęp, przyroda, obóz, stopnie i sprawności”⁵.

Gra, inaczej zabawa, jest pierwszym i podstawowym elementem metody. Baden-Powell pisze: „Zastanówcie się nad tym, czego chcecie nauczyć waszych chłopców, a potem wymyślajcie zabawy, za pomocą których mogliby oni ćwiczyć się w tym, o co wam chodzi”⁶. Tak traktowana zabawa przygotowuje do poważniejszych zajęć, wdraża w życie pod względem biologicznym, psychicznym, społecznym. Ważne jest by gra-zabawa była przejawem zainteresowań, bo wtedy wychowanków stać na największy wysiłek, zaangażowanie i aktywność.

Kolejnym elementem metody harcerskiej jest zastęp, w którym realizuje się jej cele, będący podstawową i samowystarczalną komórką organizacji harcerskiej. Powinien być grupą rówieśników dobraną na zasadzie wzajemnej sympatii, z rówieśnikiem - przywódcą na czele, nie narzucanym, lecz wybranym lub życzliwie przyjętym przez grupę. Zastęp powinien liczyć od 3 do 8 harcerzy. Taka grupa rówieśnicza przypomina nieco samorządną i charakterystyczną dla okresu chłopięcego „bandę”, ale z harcerskim stylem

⁴ Kamiński A., 2001, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, wyd. Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Warszawa, s. 26.

⁵ Tamże, s. 28.

⁶ Tamże, s. 28.

życia i przestrzegającą harcerskiego prawa. Na tym polega między innymi tajemnica wychowawczych możliwości zastępu.

Przyroda stanowi tło i treść zajęć harcerskich, które powinny odbywać się w terenie (w lesie, na polu, w parku, na boisku). Zajęcia w pomieszczeniach pomyślane są tylko jako przygotowanie do ćwiczeń i wędrowek. Związek harcerstwa z przyrodą, jej poznawanie i odkrywanie leży u podstaw skautingu i metody harcerskiej.

Obóz pod namiotami, organizowany w okresie letnim, powinien być podsumowaniem całorocznej działalności drużyny harcerskiej. Harcerze na obozie mają mieć możliwości wykazania się samodzielnością i wykorzystania nabytych umiejętności - stawiania namiotów, rozpalania ogniska, urządzenia i dekoracji obozu, gotowania w kuchni polowej, zachowania higieny w prymitywnych warunkach, radzenia sobie w czasie niepogody. Obóz jest okazją do pełnych przygód zajęć, jak: gry terenowe, wędrowki, nocne podchody itp. Współczesne obozy harcerskie po części zatraciły swój pierwotny urok. Dotarła do nich, jak wszędzie, cywilizacja (światło elektryczne, kuchnie gazowe). Są jednak drużyny, które nadmiar cywilizacyjnych ułatwień odrzucają.

Ostatnim składnikiem metody harcerskiej są stopnie i sprawności, nadające tej metodzie pewien porządek i cel licznym harcerskim ćwiczeniom, grom i innym zajęciom. Dają one satysfakcję z codziennej działalności, są formą wyróżnienia, jeśli na mundurze przybysza oznak sprawności. Motywują chłopców i dziewczęta do aktywności. Celem zdobywania sprawności jest także odkrywanie u harcerzy uzdolnień i zamiłowań, umożliwienie rozwijania umiejętności praktycznych, zdobywania podstaw praktyki zawodowej. Regulamin sprawności przewiduje ich około 70, a są one bardzo różne, np. kucharz, fotograf, topograf, introligator, zielarz, grajek, śpiewak, wioślarz, pływak itp.

Zastosowanie metody harcerskiej w szkole

Harcerstwo to ideowy ruch młodzieżowy, którego zasady w szkolnej codzienności nie zawsze mogłyby być stosowane, a to groziłoby fikcją i hipokryzją. Każdy harcerz powinien mieć prawo opuszczenia drużyny, jeżeli z jakichś przyczyn stwierdzi, że nie czuje potrzeby bycia harcerzem. Natomiast w warunkach „harcerskiej szkoły” byłoby to niemożliwe. Dlatego metoda harcerska powinna uzupełniać wychowanie szkolne oraz wzbogacać je o takie przeżycia i formy aktywności, których nie oferuje szkoła, dom czy środowisko. Metoda harcerska powinna niwelować złe wpływy ulicy i podwórka. Aleksander Kamiński w swojej książce o nauczaniu i wychowaniu metodą

harcerską udowadnia w sposób wyczerpujący celowość tej metody. Podaje liczne założenia i przykłady jej użycia z podziałem na przedmioty nauczania (język polski, matematykę, przyrodę, geografę, historię, wychowanie fizyczne, prace ręczne, śpiew i rysunki) oraz poziom szkoły (nauczanie początkowe, szkoła podstawowa, gimnazjum, szkoła średnia). Szczególnie wyodrębnia w metodzie harcerskiej cztery jej składniki dające się z całą pewnością przeszczepić do warunków szkolnych. Są to: „zabawa, zastęp, sprawności, harcerska atmosfera”⁷.

Ten ostatni element jest z jednej strony bardzo konkretnym warunkiem powodzenia edukacyjnego i wychowawczego, a z drugiej strony czymś mało uchwytnym i trudnym do sprecyzowania. Jest to panujący w drużynie klimat ciepła, wzajemnej życzliwości, wspólnoty celów, jeśli rywalizacji - to lojalnej, zgodnej z zasadami Prawa Harcerskiego. Harcerska atmosfera jest do osiągnięcia, jeśli nauczyciel darzy dzieci maksymalnym zaufaniem, daje im znaczący margines swobody, rezygnuje z wymogów bezwzględnej dyscypliny i posłuszeństwa, które czasami nie mają racji bytu w określonym kontekście.

Zabawa, jeden z elementów, na które wskazuje A. Kamiński w obszarze metody harcerskiej, w dydaktyce ma historię długą; tak jak samo nauczanie, sięga czasów starożytnych i średniowiecza. Jest przejawem i realizacją zainteresowań wynikających z potrzeb rozwijającego się fizycznie, psychicznie i duchowo młodego człowieka. A. Kamiński w swej pracy pokazuje rolę zabawy w wychowaniu i nauczaniu szkolnym w sposób pełny, szeroki i usystematyzowany. Zastęp w klasie szkolnej zorganizowany jest przez system gromadkowy. Polega on na podziale klasy na gromadki, grupy najczęściej sześćosobowe z wyznaczonym lub wybranym przywódcą do wykonania określonych czynności lub rozwiązywania zadań. A. Kamiński pisze, że według jego doświadczeń system gromadkowy rozwija umiejętność współdziałania, wzmacnia wydajność pracy i usprawnia ją organizacyjnie, kształtuje zdolności przywódcze i nakierowuje zespół na wspólny cel. Warunkiem powodzenia jest zawsze dobra atmosfera w gromadzie, spontaniczność przy jej tworzeniu, akceptacja dla wyznaczonego „gromadkowego”, który w miarę potrzeb może być rotacyjnie zmieniany. Sprawności w procesie nauczania powinny służyć przede wszystkim wykrywaniu i rozwijaniu uzdolnień uczniów oraz motywacji do uzyskiwania możliwie najlepszych wyników w nauce, zwłaszcza w odniesieniu do tych przedmiotów i za-

⁷ Kamiński A., 2001, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, wyd. Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Warszawa, s. 32.

gadnień, które w praktyce szkolnej są mniej interesujące i wymagają największego wysiłku. Sprawności powinny oddziaływać na ambicję uczniów, stymulować psychiczną potrzebę pokonywania trudności. Nie może to jednak prowadzić do niezdrowej rywalizacji i koncentrowania się wyłącznie na ilości otrzymanych odznaczeń. Dlatego odznaka sprawności nie jest wyróżnieniem za zasługi, lecz świadectwem zdobytej umiejętności i biegłości w danej dziedzinie.

Metoda harcerska w pracy z młodzieżą niepełnosprawną – „Nieprzetarty Szlak”

„Nieprzetarty Szlak” to działalność Związku Harcerstwa Polskiego na rzecz osób niepełnosprawnych. Takim mianem określane są drużyny działające w placówkach szkolnictwa specjalnego, dziecięcych szpitalach i sanatoriach, w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, domach pomocy społecznej, zakładach poprawczych oraz wychowawczych. Drużyny te skupiają dzieci od 6 roku życia bez względu na stopień niepełnosprawności. Aktualnie do drużyny „Nieprzetartego Szlaku” należy około 10 tysięcy niepełnosprawnych zuchów i harcerzy, którzy wsparcie w swym rozwoju i edukacji otrzymują między innymi przy wykorzystywaniu metody harcerskiej. „Nieprzetarty Szlak” zdobywa stopniowo zaufanie społeczne. Objął swym oddziaływaniem dzieci i młodzież wyłączonej z normalnego życia w społeczeństwie, izolowaną na skutek choroby, kalectwa lub niemożności dostosowania się do norm społecznych. Metoda harcerska stosowana w rehabilitacji dawała niespodziewanie dobre wyniki, stosowana w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie daje szansę na powrót do społeczeństwa. Nadrzędnym celem pracy wychowawczej w drużynach „Nieprzetartego Szlaku” jest zapobieganie izolacji dzieci i młodzieży ze względu na ich chorobę, kalectwo, trudności w dostosowaniu się do norm społecznych oraz budowanie w nich poczucia własnej wartości i przydatności w środowisku, a także uczenie otwartości, pokonywania lęków i kompleksów, poprawianie sprawności fizycznej. Odbywa się to poprzez wyprowadzenie harcerzy z zamkniętych zakładów w otaczający teren i środowisko, a także na biwaki, wycieczki, obozy, zloty, gdzie mają okazję współpracować z rówieśnikami, nabywać umiejętności radzenia sobie w warunkach zwyczajnych, jak też nadzwyczajnych. W harcerskich mundurkach zacierają się różnice, dzieci upodabniają się do siebie, a wspólna zabawa daje pełną integrację, dlatego drużyny „Nieprzetartego Szlaku” powinny być równorzędną częścią harcerskich obozów, zlotów, biwaków, podczas których ich uczestnicy będą mogli wykonywać

wszystkie zadania, uczestniczyć we wszystkich służbach. Dotychczasowe doświadczenia potwierdzają, że przy dyskretnym wsparciu opiekunów i instruktorów zaangażowani w metodę harcerską radzą sobie z tym doskonale. Doceniają to zwykle dyrekcje szkół i innych zakładów okazując zaufanie Związkowi Harcerstwa Polskiego i jego instruktorom poprzez wyrażenie zgody na wyprowadzenie dzieci i młodzieży z placówek w otwarty świat.

2. Analiza wyników badań dotyczących opinii nauczycieli na temat stosowania metody harcerskiej⁸

Ocena skuteczności metody harcerskiej w szkole specjalnej – analiza wywiadów

Badania przeprowadzono w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Pawła II w Sokołowie Podlaskim. Na potrzeby badania przygotowałam kwestionariusze wywiadu z odrębnymi pytaniami dla poszczególnych osób: Beaty Biernat - dyrektora Zespołu Szkół Specjalnych w Sokołowie Podlaskim, Jerzego Marchela - długoletniego instruktora harcerskiego, byłego nauczyciela i dyrektora szkoły specjalnej, założyciela pierwszej drużyny harcerskiej w szkole, Anety i Grzegorza Nowotniaków - obecnych nauczycieli prowadzących drużynę harcerską „Duchy Lasu” oraz dla 10 uczniów - harcerzy.

Po wstępnej rozmowie z osobami dorosłymi przekazałam im kwestionariusze w celu przemyślenia i udzielenia wyczerpujących odpowiedzi na piśmie. W przeprowadzeniu rozmów z dziećmi pomocy udzielili mi opiekunowie harcerzy, państwo Nowotniakowie.

Beata Biernat

Z odpowiedzi wynika, że nie była czynnym instruktorem harcerskim, natomiast w swojej poprzedniej pracy jako dyrektor szkoły wspierała działającą tam drużynę. Metodę harcerską w pracy szkoły ceni wysoko jako wsparcie dla programu dydaktycznego i wychowawczego szkoły. Jeżeli drużyna dobrze pracuje, jest dla uczniów atrakcyjna, to wyzwala w nich aktywność, rozwija zainteresowania. W pracy z uczniami niepełnosprawnymi kształtuje samodzielność, czyni ich bardziej otwartymi, leczą z kompleksów i zahamowań. Uczniowie należący do drużyny harcerskiej potrafią lepiej sobie radzić z trudnościami, nie mają tak wielkich problemów z komunikacją,

⁸ Cieciera E., 2017, *Metoda harcerska w pracy z uczniami na podstawie badań przeprowadzonych w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Pawła II w Sokołowie Podlaskim*, UPH, Siedlce, praca magisterska, ss. 37-45, 61-65.

łatwiej zawierają znajomości i przyjaźnie. Posiadają też większy zasób wiedzy ogólnej.

Najwyżej ocenia inicjatywy drużyny harcerskiej związane z akcją letnią (obozy, zloty), które dają uczniom możliwość aktywnego wypoczynku, rywalizacji sportowej, kształtują nawyki zdrowego trybu życia i higieny osobistej. Wspomagają integrację niepełnosprawnych uczniów i uczą radzenia sobie z problemami, które mogą wystąpić w dorosłym życiu. Jako dyrektor szkoły wspiera drużynę harcerską organizacyjnie, np. udostępnia na wszelką aktywność pomieszczenia szkolne. Uwzględnia potrzeby drużyny w zakupach wyposażenia i sprzętu (namioty, mundury i inne akcesoria harcerskie). Umożliwia uczniom i nauczycielom wyjazdy. Współpracuje w tym zakresie z rodzicami. Pozostaje w bliskim kontakcie z władzami sokołowskiego Hufca ZHP.

Jerzy Marchel

Przed podjęciem pracy w szkole specjalnej prowadził drużynę harcerską w Szkole Podstawowej w Skrzyszewie, działał w Hufcu ZHP. Jeździł z drużyną na obozy. Ma instruktorski stopień podharcymistrza. Po przeniesieniu do nowo powstałej szkoły specjalnej w Sokołowie Podlaskim pracował jako nauczyciel matematyki. Uczył starsze klasy szkoły podstawowej oraz zawodowej. Mając w pamięci swoje dobre doświadczenia harcerskie z poprzedniej pracy, wkrótce stwierdził, że jego uczniowie mogą być harcerzami, ponieważ pomoże to w pracy wychowawczej i uzyskaniu lepszych wyników w nauce. Skontaktował się z Wydziałem Nieprzetartego Szlaku Głównej Kwatery Harcerstwa, z dh. Marią Łyczko, wziął udział w kursie instruktorów „Nieprzetartego Szlaku” i założył drużynę złożoną ze starszych chłopców.

Głównymi zajęciami w początkowym okresie były: turystyka, wędrówki, biwakowanie, pionierka. Drużyna wkrótce została umundurowana przez sponsorów i po roku wyjechała na obóz zorganizowany przez hufiec. Na obozie harcerze ze szkoły specjalnej w niczym nie ustępowali dzieciom ze szkół masowych, a pod względem umiejętności pionierskich przewyższali. Po powrocie z wakacji chętnych do harcerstwa okazało się tak wielu, że wkrótce powstał szczep (związek kilku drużyn), a instruktorami zostało kilku nauczycieli. W tym okresie harcerze zdominowali życie szkoły, co zaowocowało wyraźnym spadkiem problemów wychowawczych i rewalidacyjnych. Nastąpiła moda na zdobywanie sprawności harcerskich, wyróżniający się uczniowie mieli szansę otrzymać nieodpłatnie mundur, około 30 dzieci wyjechało na obozy hufca, na wiosnę organizowano tygodniowe biwaki w Mołóżewie nad Bugiem. Było to możliwe dzięki dofinansowaniu udzielonemu przez kuratorium, władze miasta, a także sponsorów, o co dzisiaj jest o wiele trudniej. Najstarsi harcerze w pewnym okresie stanowili stałą grupę kwatermistrzow-

ską, tzn. przygotowującą teren obozu nawet dla 200 osób. Jej członkowie mieli zapewniony bezpłatny udział w turnusie. W okresie tym aktywność drużyny harcerskiej była bardzo wysoka i przynosiła wymierne efekty wychowawcze i dydaktyczne. Chociaż atrakcyjne były obozy, biwaki, wędrowki, to drużyny w ciągu roku szkolnego również działały aktywnie. Organizowały różnego rodzaju konkursy, turnieje, gry i zabawy, wspólne obchody świąt, imienin, urodzin itp. Zdaniem Jerzego Marchela udział uczniów w zajęciach harcerskich miał pozytywny wpływ na wyniki w nauce i zachowanie. Praca w drużynie kształtuje poczucie społecznych więzi z zespołem, bycie koleżeńskim, potrzebę wzajemnej pomocy, zwłaszcza w stosunku do uczniów, którzy ze względu na swe ograniczenia takiej pomocy potrzebują. Zajęcia w drużynie harcerskiej integrują uczniów, uczą współodpowiedzialności nie tylko za swoje zachowanie, ale i za efekty pracy całej grupy. Takie rezultaty wychowawcze nie zawsze można osiągnąć w systemie lekcyjnym. Harcerze w szkole byli z reguły dobrymi uczniami, zwłaszcza w praktycznej nauce zawodu. Wszyscy ukończyli szkołę zawodową i cieszyli się dobrą opinią w firmach, gdzie odbywali praktyki, a wielu z nich znalazło tam stałe zatrudnienie.

Dla drużyny harcerskiej, zwłaszcza ze szkoły specjalnej, ważny jest udział w przedsięwzięciach poza szkołą, w których uczestniczą harcerze ze szkół masowych. Drużyna z Zespołu Szkół Specjalnych brała udział w większości imprez organizowanych przez Komendę Hufca ZHP w Sokołowie Podlaskim, co dawało możliwość integracji z całym środowiskiem harcerskim. Nauczyciel prowadzący drużynę harcerską w szkole specjalnej, by osiągnąć sukces wychowawczy, musi wykazywać większą inicjatywę i pomysłowość niż prowadzący normalne lekcje. Z jednej strony powinien być starszym druhem, życzliwym i serdecznym, z drugiej posiadać autorytet i utrzymywać w drużynie pewien rygor i dyscyplinę. Metoda harcerska zapewnia takie możliwości. Dyscyplinuje harcerzy sam mundur, musztra na wzór wojskowy, a także zasady prawa i przyrzeczenia harcerskiego. Istotne są także kontakty drużynowego z rodzicami, którzy mogą służyć pomocą w wielu sprawach organizacyjnych. Dobrze jest, jeśli grupę rodziców, wspólnie z kierownictwem szkoły uda się zorganizować w kole przyjaciół harcerstwa. Dobrze prowadzona i aktywna drużyna harcerska doskonale wspiera realizację planu dydaktyczno-wychowawczego szkoły i w miarę możliwości powinna funkcjonować w każdej szkole specjalnej. Przekonanie to Jerzy Marchel wyraża na podstawie własnych doświadczeń, które wyczerpująco opisuje odpowiadając na pytania wywiadu.

Aneta i Grzegorz Nowotniakowie

Ich związki z harcerstwem sięgają dzieciństwa. Oboje w pierwszych latach nauki w szkole podstawowej należeli do gromad zuchowych, później

do drużyn młodszoharcerskich. Opisują to, szczegółowo odpowiadając na pytania wywiadu, podają nawet nazwy drużyn i nazwiska drużynowych oraz ważniejsze wydarzenia z harcerskiego życia, takie jak: przyrzeczenia harcerskie, obozy, zobowiązania instruktorskie i początki samodzielnej pracy instruktorskiej. Pani Aneta po ukończeniu szkoły działała w harcerstwie sporadycznie, natomiast pan Grzegorz prowadził gromadę zuchową.

Inspiracją do reaktywowania drużyny harcerskiej w Zespole Szkół Specjalnych w Sokołowie Podl. była przede wszystkim tradycja, jaką w tym względzie szkoła posiadała, sugestie ze strony Komendantki Hufca ZHP oraz jednego z nauczycieli, długoletniego instruktora harcerskiego prowadzącego szczerp starszoharcerski poza szkołą, oraz wyjazd z grupą dzieci na obóz w 2006 roku. Bardzo udany pobyt na obozie w Czarnusze na Mazurach był czynnikiem decydującym. Zarówno pani Aneta, jak i pan Grzegorz mają dobre przygotowanie do pracy harcerskiej. Ona ma stopień podharcmistra, on harcmistrza. Wielokrotnie uczestniczyli w kursach i szkoleniach organizowanych przez sokołowski Hufiec ZHP, Komendę Chorągwi Mazowieckiej i Główną Kwaterę ZHP, w tym w kursach specjalistycznych dla instruktorów „Nieprzetartego Szlaku”. Za swoją pracę zostali wyróżnieni przez władze Związku. Pani Aneta posiada brązowy, a pan Grzegorz srebrny Krzyż Zasługi dla ZHP. Są członkami Komendy Hufca ZHP w Sokołowie Podlaskim. Pan Grzegorz w latach 2007-2011 pełnił obowiązki Komendanta Hufca.

Działalność w harcerstwie daje im dużą satysfakcję, co oboje zgodnie podkreślają w wypowiedziach. Za największe przedsięwzięcie uważają organizowany od ośmiu lat Ogólnopolski Zlot Drużyn Nieprzetartego Szlaku w Sokołowie, w którym co roku uczestniczy około 200 niepełnosprawnych harcerzy z całej Polski. Corocznie drużyna uczestniczy w zbiórce funduszy dla Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. Jesienią 2016 roku drużyna obchodziła 10. rocznicę powstania. Szczególną satysfakcję dał instruktorom przyjazd na „urodzinowy” biwak wielu absolwentów szkoły, byłych harcerzy, a także liczny udział rodziców, dyrekcji szkoły i Komendy Hufca ZHP oraz zaprzyjaźnionych drużyn.

Najważniejszą zaletą metody harcerskiej jest możliwość stymulowania dzieci i młodzieży do uczestniczenia w różnych sytuacjach życiowych, dzięki czemu u dzieci zwiększa się stopień ich rozumienia i adekwatnego zachowania, umiejętności radzenia sobie z nimi w życiu codziennym. Zwiększa to u harcerzy poczucie własnej wartości, pewności siebie, rozwija indywidualność, a jednocześnie poczucie własnej przydatności w zespole i środowisku szkolnym. Harcerze ze szkoły specjalnej z reguły przewyższają pozostałych uczniów umiejętnościami praktycznymi i zaradnością.

W kontekście wyników w nauce, przy ocenie wpływu, jaki może mieć na harcerzy przynależność do drużyny, nie nadaje się temu pierwszorzędного znaczenia. W warunkach szkoły specjalnej wyniki w nauce zależą od wielu czynników, np. stopnia niepełnosprawności intelektualnej. Co istotne, większość harcerzy osiąga pozytywne wyniki nauczania. Mniej jest natomiast problemów wychowawczych, ponieważ uczniowie są bardziej odpowiedzialni i zdyscyplinowani. Harcerskie atrakcje, jak wyjazdy na biwaki, zloty, obozy, są niejako nagrodą za pozytywne postawy uczniów i motywacją do kształtowania swojej osobowości. Wykorzystują to w swojej pracy inni nauczyciele. A. i G. Nowotniakowie starają się stosować możliwie szeroki zakres form pracy charakterystycznych dla metody harcerskiej. W miarę możliwości nie zmniejszają wymagań w stosunku do swoich harcerzy ze względu na ich niepełnosprawność. Kształtują w nich przekonanie, że są takimi samymi harcerzami jak wszyscy członkowie ZHP. Najczęściej zajęcia w zastępach i drużynie mają charakter gier i zabaw, ze zwróceniem szczególnej uwagi na kształtujące i wychowujące aspekty zabawy.

W rocznym cyklu pracy drużyny, w każdym miesiącu stawiany jest główny cel. W roku harcerskim 2016/2017 cele te przedstawiają się następująco:

- wrzesień – rozpoczęcie roku harcerskiego, uroczysta zbiórka drużyny, konkurs na temat „Wspomnienia z wakacji”;
- październik - „urodziny drużyny”, biwak, impreza z tortem i zaproszonymi gośćmi (komendant hufca, dyrekcja szkoły, rodzice, zaprzyjaźnione drużyny);
- listopad - przygotowania i udział w ogólnopolskim zlocie drużyn „Nieprzetartego Szlaku” w Sokołowie Podlaskim;
- grudzień - imprezy świąteczno-gwiazdkowe, mikołajki, wspólna wigilia Bożego Narodzenia;
- styczeń / luty - karnawałowy bal przebierańców;
- marzec - powitanie wiosny, wycieczka z topieniem marzanny;
- kwiecień – wiosenny biwak z grą terenową i konkursem na temat zmian zachodzących w przyrodzie;
- maj - przygotowanie i udział w Dniach Kultury Harcerskiej organizowanych przez Hufiec ZHP w Sokołowie Podl.;
- czerwiec - biwak z imprezą świętojańską, puszczaniem wianków, przygotowanie do obozu letniego;
- lipiec - udział w obozie harcerskim w ramach akcji letniej Hufca ZHP Sokołów w Orzyszu na Mazurach.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że wszyscy wypowiadający się wysoko cenią przydatność metody harcerskiej w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Daje ona szczególnie dobre rezultaty w warunkach szkoły specjalnej, gdzie najważniejszym celem jest rehabilitacja. Przeprowadzone badania ujawniły, jak rzadko stosowana jest metoda harcerska. Zdecydowanie należałoby podnieść poziom edukacji właśnie w tym aspekcie, a przede wszystkim metodę tę rozpowszechnić. Z pewnością grupy, w których wykorzystuje się metodę harcerską, różnią się od tych, gdzie jej się nie stosuje. Nieustanne zmiany na poszczególnych szczeblach edukacji bardzo często wprowadzają chaos i tak zwane stany przejściowe. Należy się zastanowić nad celowością niektórych zmian programów nauczania, natomiast rozpowszechniać już sprawdzone, w tym wykorzystujące metodę harcerską.

Uczniowie – uczestnicy drużyny harcerskiej

Swoje wywiady przeprowadziłam również z grupą dzieci należących do drużyny harcerskiej „Duchy Lasu”. W wywiadzie uczestniczyło 10 dzieci, wśród nich znajdowało się 6 chłopców oraz 4 dziewczęta. Przedział wiekowy wynosił od 10 do 16 lat.

- 10 lat - 2 dziewczynki, 1 chłopiec
- 14 lat - 1 dziewczynka, 3 chłopców
- 16 lat – 1 dziewczynka, 2 chłopców.

Na pierwsze pytanie, które zadałam: „Dlaczego zostałeś harcerzem?”, w dwóch przypadkach dzieci wymieniły tradycje rodzinne: *Mama i babcia były harcerkami, namówiły mnie siostry, które były w drużynach*, w dwóch przypadkach z namowy kolegów. Jeden z harcerzy podkreślił swoją fascynację mundurem, apelami oraz meldowaniem jak w wojsku. Najczęstszym motywem decydującym o przynależności do drużyny są bardzo pozytywne wrażenia, jakie pozostawiły pierwsze przeżycia obozowe. Świadczą o tym następujące wypowiedzi: *Drużyna zabrała mnie na wyjazd i mi się spodobało. Pojechałam, było superdobre jedzenie i dyskoteka. Rodzice wysłali mnie na obóz harcerski i już zostałam Duchem Lasu i jestem do dziś*. Jeden z uczniów deklaruje: *Jak skończę szkołę, to też będę w Duchach Lasu*. Większość podkreśla atrakcje, jakie daje przynależność do drużyny: wyjazdy, obozy, zloty, biwaki, wycieczki. Dzieci na ogół nie potrafiły precyzyjnie określić, jak długo należą do harcerstwa. Zwykle mówią: jakies 3, 4, 5, 7 lat albo: *Jak miałam 10 lat, pierwszy raz pojechałam na swój pierwszy obóz*. Odpowiadając na pytanie o umiejętności nabywane podczas zajęć harcerskich wymieniają najczęściej naukę piosenek, płaśów, rysunku i majsterkowania, tańca. Tylko trzy osoby wskazały grę na gitarze. Są też wypowiedzi dotyczące umiejętności typowo harcerskich, takich jak: musztry jak w wojsku, meldo-

wanie, gry terenowe, posługiwanie się mapą, stawianie namiotów, rozpala-
nie ogniska. Cztery osoby stwierdzają też, że zajęcia harcerskie uczą zarad-
ności, samodzielności, życzliwości dla innych ludzi i pomocy potrzebującym.

Jeden z harcerzy mówi, że: *Zawsze trzeba się uśmiechać, bo to po-
maga...* oraz że: *Trzeba znać Prawo Harcerskie, żeby dostać krzyż harcerski.*
Jedna z dziewczynek twierdzi: *Jak jestem w mundurze, to czuję się lepsza,
ale nie od innych, ale tak w ogóle lepszym człowiekiem.*

Uczniowie są też przekonani, że harcerstwo pomaga w osiągnięciu
lepszycy wyników w nauce, co uzasadniają następująco:

- *Uczymy się dużo innych rzeczy niż na lekcjach.*
- *Dużo jeździmy po Polsce i poznajemy kraj, zwiedzamy zabytki.*
- *Ja to lepiej czytam i znam więcej piosenek.*
- *Nauczyciele straszą, że wszystko powiedzą drużynowemu, jak się pod-
padnie, i nas nie zabiorą na obóz albo zlot, a jeździć warto.*
- *Na grach terenowych trzeba dużo wiedzieć: kompas, mapa, historia,
pierwsza pomoc, śpiew. Ja to śpiewać nie lubiłem, ale teraz to się nie
wstydzę.*
- *Chce się chodzić do szkoły, bo harcerze umieją więcej niż inni.*

W ocenie wszystkich harcerzy zajęcia w drużynie są ciekawe i wesołe.
Niektórzy wypowiadają się o nich wręcz entuzjastycznie. Odpowiedzi wska-
zują na różnorodność zainteresowań.

Dzieci, używając różnych form wypowiedzi, jednoznacznie podkreśla-
ły tylko i wyłącznie pozytywne aspekty metody harcerskiej⁹.

Odpowiedzi na pytanie: „Czy uczniowie chcieliby być podobni do
swoich drużynowych?“, najpełniej wyrażają stosunek harcerzy do swoich in-
struktorów - opiekunów i charakteryzują atmosferę panującą w drużynie.
Wszyscy chcieliby być jak druh i druhna, ale jedna z harcerek ma wątpliwo-
ści, czy sprostałaby zadaniom: *Chyba nie potrafiłabym być tak pozytywną
osobą jak oni.* Większości imponują umiejętności drużynowych, takie jak:
gra na gitarze, malowanie, śpiewanie, wiedza harcerska, a także posiadanie
stopni instruktorskich, odznaczeń.

⁹ „Na pewno ciekawe, bo coraz więcej dzieciaków przychodzi, nawet jak skończyli szkołę”,
„Spotykamy się jak w rodzinie. Razem się bawimy i spędzamy święta”, „(...) szczególnie kiedy
mamy grę terenową i trzeba latać po mieście i pytać ludzi o różne rzeczy”, „Drużynowi zawsze
coś wymyślają, że się nie spodziewamy, urządzamy dyskoteki, bale przebierańców, mikro-
fajki”, „Druhna uczy, jak się znać na mapie, gotować obiad dla drużyny, piec ciasta, robić
tort”, „Śpiewamy piosenki, uczymy się pierwszej pomocy, zawsze jest super, aż do domu się
nie chce wracać”, „Nigdy nie jest tak samo, wszyscy się dobrze bawią”, „Jest ciekawie, bo jest
dużo musztry i mogę meldować”, „Druh to się zawsze wygłupia i jest wtedy dużo śmiechu”.

Pięcioro harcerzy bardzo mocno podkreśliło życzliwość i opiekuńczość drużynowych, m.in. gotowość do pomocy i udzielenia dobrej rady. U niektórych wynika to z potrzeby rekompensaty braku tych cech u najbliższych w rodzinnym domu. Świadczą o tym następujące wypowiedzi:

- *Oni są jak ojciec i matka. Zresztą druh mówi często do mnie synku. Bo ja ojca nie mam i chciałbym mieć takiego tatę jak druh.*
- *Jak będę miała swoje dzieci, chciałabym być taka jak oni. Bo oni, jak wyjeżdżamy, to zabierają swoje córki Dominikę, Alicję, a teraz tę matkę Zosię.*
- *Oni są fajnymi rodzicami dla swoich dziewczynek, a Zosia to zawsze z nimi jeździ.*
- *Potrafią nam zawsze pomóc i przytulić jak trzeba, pocieszyć i wszystko wiedzą.*
- *Nie wiem, czy jak skończą szkołę, to poradzę sobie bez pocieszeń, pochwał i rad druhny i druha. Oni zawsze mają jakieś odpowiedzi.*

Odpowiedzi na powyższe pytanie świadczą o tym, że drużynowi cieszą się sympatią swoich harcerzy, autorytetem oraz stanowią dla podopiecznych wzorzec osobowościowy godny naśladowania.

Analiza wyników badań pozwala na udzielenie odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Z odpowiedzi na pierwszy problem: „Jakie formy pracy i metody harcerskie stosowane są w szkole specjalnej?” wynika, że w drużynie stosowany jest szeroki wachlarz form pracy stosowanych w metodzie harcerskiej, a także wypracowanych przez samych harcerzy, jak piosenka czy płaś drużyny, którymi rozpoczyna się zbiórka.

Zbiórka drużyny jest podstawową formą pracy harcerkiej. Podczas niej podsumowuje się wcześniej wykonane zadania w zastępach. Omówienia i ewentualne pochwały drużynowych mają znaczenie motywacyjne, dają harcerzom satysfakcję i zadowolenie z wykonanej pracy. Formy metody harcerskiej, takie jak apel, meldowanie na wzór wojskowy, a także mundur i odznaki harcerskie, dyscyplinują i podobają się harcerzom, zwłaszcza chłopcom. Znaczenie poznawcze i rozwijające zainteresowania mają organizowane przez drużynowych wycieczki oraz udział w różnego rodzaju przedsięwzięciach artystycznych, jak na przykład przygotowania i udział w tradycyjnych Dniach Kultury Harcerskiej. Służą temu również często organizowane quizy i konkursy na różne tematy. Praktyczne umiejętności harcerskie młodzież zdobywa na organizowanych w ciągu roku szkolnego biwakach i podczas obozu harcerskiego w okresie wakacji. Kształtują one zaradność, dają liczne umiejętności praktyczne (pionierka obozowa, stawianie namiotów, czytanie mapy itp.),

rozwijają potrzebę współdziałania, bycia koleżeńskim i poczucie przynależności do zespołu, jakim jest zastęp i drużyna.

Z odpowiedzi na drugi postawiony problem: „Czy i jaki jest związek między udziałem ucznia w zajęciach harcerskich a społecznym funkcjonowaniem?” wynika, że związek ten jest w dużym stopniu widoczny. Harcerze w większości wyróżniają się cechami pozytywnymi, są chętni do wykonywania różnego rodzaju prac, wykazują więcej inicjatywy, są bardziej życzliwi w stosunkach z kolegami.

Trzeci problem badawczy, dotyczący poziomu przygotowania nauczycieli do pracy z drużyną harcerską, potwierdza pozytywne znaczenie stosowania metody harcerskiej. Przebadani nauczyciele są związani z harcerstwem od dzieciństwa. Działalnością instruktora harcerskiego zajmują się od lat, przeszli wiele kursów i szkoleń organizowanych przez Związek Harcerstwa Polskiego od szczebla hufca do centrali, uzyskali wysokie stopnie instruktorskie. We własnej ocenie są dobrze przygotowani do pomyślnej pracy z drużyną. Stopień zainteresowania metodą harcerską nauczycieli niepracujących bezpośrednio z drużyną jest różny. W większości uważają ją za pożyteczną i w pracy stosują niektóre jej elementy.

Zakończenie

Przystępując do zbierania niezbędnych materiałów, nie miałam własnych doświadczeń harcerskich, a moja wiedza o harcerstwie była bardzo ograniczona. Mimo to, harcerstwo - jako organizacja wychowawcza dla dzieci i młodzieży - zaciekała mnie ze względu na moje pedagogiczne zainteresowania.

Nawiązałam kontakty ze środowiskiem instruktorów harcerskich z Hufca ZHP w Sokołowie Podlaskim, dyrekcją i nauczycielami tamtejszego Zespołu Szkół Specjalnych. Za przedmiot moich badań wybrałam działającą tam drużynę harcerską „Nieprzetartego Szlaku”. Starłam się poznać praktyczne zastosowanie metody harcerskiej w nauczaniu, wychowaniu i rewali-dacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie. Część teoretyczną pracy oparłam głównie na wiodącej książce A. Kamińskiego „Nauczanie i wychowanie metodą harcerską”, a także na publikacjach dotyczących harcerstwa współczesnego, ze szczególnym uwzględnieniem „Nieprzetartego Szlaku” jako działu harcerstwa zajmującego się dziećmi i młodzieżą niepełnosprawną.

Zbierając materiały, przeprowadziłam wiele rozmów z działaczami Związku Harcerstwa Polskiego, byliymi i czynnymi instruktorami, a także samymi harcerzami. Brałam udział w zbiórkach drużyny i innych zajęciach harcerskich, co pozwoliło mi na czynną obserwację. Swymi przemyśleniami i doświadczeniami podzielili się ze mną w wywiadach instruktorzy pracujący z harcerzami szkoły specjalnej, w tym założyciel drużyny harcerskiej.

Dało mi to przekonanie, że metoda harcerska może być nadal z powodzeniem stosowana w pracy wychowawczej, dydaktycznej i rewalidacyjnej. Wprawdzie jej znaczenie jest mniejsze niż przed epoką Internetu i powszechnego dostępu młodzieży do innych atrakcji i rozrywek, ale umiejętnie wykorzystywana i skorelowana z aktualnymi możliwościami technicznymi, audiowizualnymi itp., jest nadal bardzo przydatna.

Metoda harcerska jest trudna do zastąpienia jako środek do osiągnięcia takich celów wychowawczych, jak:

- Kształtowanie w dzieciach i młodzieży empatii, poprawnego stosunku do rówieśników, środowiska szkolnego, rodzinnego i społecznego, gotowość do niesienia pomocy innym. Wszystkie te cechy są zawarte w Prawie Harcerskim, zwanym Dekalogiem Harcerza, na które każdy harcerz składa przyrzeczenie. Świadomość tego więcej znaczy niż uwagi, pouczenia karcenie przez nauczycieli, a często także rodziców.
- Rozwijanie poczucia własnej wartości, pewności siebie, pozbywania się kompleksów, co jest szczególnie ważne dla młodzieży niepełnosprawnej. Harcerstwo stwarza możliwość częstych kontaktów z młodzieżą w pełni sprawną. Wspólne zajęcia pozwalają na daleko idącą integrację, która jest wielką korzyścią wychowawczą dla obu stron.
- Kształtowanie więzi społecznych, poczucia własnej przydatności w zespole, klasie, drużynie harcerskiej, a także w miejscu zamieszkania. W sensie ogólnospołecznym wielką rolę odgrywa tu między innymi udział w akcjach Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, w czym harcerze uczestniczą z chęcią i wielkim zaangażowaniem.
- Umacnianie poczucia odpowiedzialności za siebie i innych, samodoskonalenie przez zdobywanie wiedzy, wynikającej z Prawa Harcerskiego, etyczny styl życia, umacnianie w sobie wewnętrznej dyscypliny.
- Rozwijanie różnorodnych zainteresowań, w tym artystycznych, sportowych, naukowych, oraz zapewnienie możliwości do ich realizacji w harcerstwie. Pomagają w tym drużyny specjalistyczne (radiotechniczne, żeglarskie, kajakarskie, teatralne i inne). Biwaki i wędrowki sprawiają, że harcerz ma właściwy stosunek do przyrody i zna ją na ogół lepiej niż rówieśnicy.

- Nabywanie różnych umiejętności praktycznych. Wyrabianie w uczniach zaradności i zdolności do radzenia sobie w różnych sytuacjach. Umiejętności praktyczne dają możliwość zdobywania najróżniejszych sprawności - regulamin przewiduje ich ponad 70. Zaradność rozwija udział w biwakach i obozach, gdzie warunki bywają prymitywne, ale harcerze uczą się radzenia sobie bez pomocy rodziców czy opiekunów. Stopień trudności musi tu być adekwatny do wieku i poziomu sprawności wychowanków.

Powyższe cele doskonale ukazane są i realizowane w Szkole Specjalnej w Sokołowie Podlaskim. Śmiało można stwierdzić, że metoda harcerska odgrywa bardzo ważną rolę w życiu szkoły, jest na każdym kroku wykorzystywana i cieszy się ogromnym powodzeniem nie tylko u nauczycieli, ale również uczniów. Sokołowski Zespół Szkół Specjalnych nie wyobraża sobie dalszego funkcjonowania bez harcerstwa. Dzięki tej metodzie uczniowie niepełnosprawni są bardziej otwarci, samodzielni, bez kompleksów, umieją poradzić sobie w każdej sytuacji życiowej. Harcerstwo pozwoliło uczniom pogłębić ich wiedzę, umożliwiła podróżowanie i zwiedzanie nowych miejsc, ale również pozwala na rozwijanie własnych zainteresowań oraz pasji. Można stwierdzić, że dzięki tej metodzie dzieci ze szkoły specjalnej są częściej uśmiechnięte i, mimo swojej niepełnosprawności, nie czują się od nikogo gorsze, a nawet potrafią zawstydzić niejedną osobę w pełni sprawną.

Uważam, że metoda harcerska powinna być bardziej rozpowszechniana i stosowana nie tylko w szkołach specjalnych, ale i innych placówkach wychowawczych. Jest to metoda, którą każdy pedagog powinien znać i stosować w pracy z dziećmi i młodzieżą. Metoda harcerska powinna być również wprowadzona do programów studiów pedagogicznych, zwłaszcza na kierunkach opiekuńczo-wychowawczych.

Bibliografia

- Cieciera E., 2017, *Metoda harcerska w pracy z uczniami na podstawie badań przeprowadzonych w Zespole Szkół Specjalnych im. Jana Pawła II w Sokołowie Podlaskim*, UPH, Siedlce, praca magisterska.
- Kamiński A., 2001, *Nauczanie i wychowanie metodą harcerską*, wyd. Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, Warszawa.
- Małkowski A., 1990, *Jak skauci pracują*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków.

- Miłkowska G., Stech K. (red.), 2011, *Na tropach harcerskiej metodyki. 100 lat harcerstwa polskiego*, Zielona Góra.
- Sowa J., Niedzielski Z., 2003, *Metoda pracy harcerskiej w zarysie*, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów.